

ХОДИКО Ю. Є.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.453

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-24>

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РЕЗУЛЬТАТУ РОБІТ ТА ПОСЛУГ
ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН:
ЇХ ЄДНІСТЬ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ**

У статті автором розглядається питання правового режиму результату робіт та послуг, їх єдність та диференціація. Визначаються особливості правового режиму результату робіт та послуг. Вирішуються дискусійні питання, які виникають під час визначення правового режиму результатів робіт та послуг. Проаналізовано українське законодавство, наукові дослідження, зроблені ґрунтовні висновки, які мають як теоретичне, так і практичне значення щодо окресленого питання.

Ключові слова: *об'єкт, правовий режим, об'єкт зобов'язального правовідношення, правовий режим об'єкта цивільного правовідношення, правовий режим результату робіт, правовий режим послуг.*

В статье автором рассматривается вопрос правового режима результата работ и услуг, их единство и дифференциация. Определяются особенности правового режима результата работ и услуг. Решаются спорные вопросы, которые возникают при определении правового режима результата работ и услуг. Проанализировано украинское законодательство, научные исследования, сделаны основательные выводы, которые имеют как теоретическое, так и практическое значение по очерченному вопросу.

Ключевые слова: *объект, правовой режим, объект обязательственного правоотношения, правовой режим объекта гражданского правоотношения, правовой режим объекта обязательственного правоотношения, правовой режим результата работ, правовой режим услуг.*

In the article the author considers the question of the legal regime of result of work and service. Defines peculiarities of legal regime of result of work and service. Resolved controversial issues arising in determining the legal regime of result of work and service. Analyzed the Ukrainian legislation, scientific research, findings that have both theoretical and practical importance on this issue.

Key words: *object, legal regime, object of the obligation relationship, legal regime of object of the civil relationship, legal regime of object of the obligation relationship, legal regime of result of work, legal regime of service.*

Вступ. Ст. 177 ЦК України як окремі об'єкти цивільних правовідносин виділяє результати робіт та послуги. Ці об'єкти не є новими як для цивільного законодавства, так і науки цивільного права загалом, оскільки їх появою ми завдячуємо ще римському приватному праву. А тому, як зазначив Д.І. Степанов, римське право класичного періоду постає перед нами як колиска юриспруденції, що заклала на тисячоліття основу для розвитку конструкцій

договору послуг, а також базис для розуміння сутності послуг як унікального об'єкта цивільних прав [1, с. 41]. Вказане твердження щодо послуг є, без перебільшення, актуальним і для результату робіт як об'єкта цивільних правовідносин, оскільки римське право розглядало вказані об'єкти в межах одного договірної типу – договору найму.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового режиму результатів робіт та послуг, їх єдність та диференціація на засадах наукової обґрунтованості та практичної доцільності.

Результати дослідження. Незважаючи на тривалий час їх існування, як об'єктів цивільних правовідносин і досі залишаються неоднозначним їх правовий режим. Такий стан правової регламентаційної невизначеності пов'язаний із тим, що категорії послуг та робіт, їхніх результатів є не лише виключно правовими, а охоплюються й науковою сферою економічної теорії, яка також не надала однозначної відповіді щодо розуміння вказаних об'єктів, чим, відповідно, ускладнила визначення їхнього правового режиму. Відсутність єдності законодавчого регулювання у формуванні правового режиму результату робіт та послуг як об'єктів цивільних правовідносин зумовлена також відсутністю єдиної наукової правової думки щодо вказаних об'єктів.

Зводиться це наукове різнобарв'я до того, що одні вчені вважають, що підрядні роботи – це різновид послуг, другі вважають послуги різновидом підрядних, треті стоять на позиції, що відносини підряду та послуг – це окремі сфери регулювання і щодо них формується різний правовий режим зі специфічним своїм об'єктом, що лежить в основі кожної сфери відносин. Чинний ЦК України долучився саме до останньої концепції, за якою правовий режим результату робіт та послуг розглядаються як окремі регулятивні цивільно-правові сфери.

На наш погляд, в основі питання єдності та диференціації правового режиму результату робіт та послуг лежить специфіка об'єкта та мета відносин, що виникають із приводу вказаних об'єктів. Ці два критерії лежать в основі формування правового режиму результату робіт та послуг, а безпосереднє формування останнього забезпечується завдяки комплексу правових засобів.

Як у науці, так і в юридичній практиці сформувалося твердження на рівні аксіом, що результат робіт як об'єкт цивільних правовідносин – це сфера регулювання договору підряду, а договір підряду регулює відносини, пов'язані з таким об'єктом як результат робіт.

Аналіз переліку об'єктів цивільних правовідносин (ст. 177 ЦК України) дає підстави стверджувати, що якщо «результат робіт» розглядати як категорію в широкому сенсі (результат діяльності), то до результатів робіт можна зарахувати такі об'єкти як речі (ті, що створені діяльністю людини), той же результат робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності тощо. Тоді постає логічне питання: як результат робіт відмежувати від всіх інших схожих об'єктів цивільних правовідносин за своєю суттю? Якщо піти від супротивного, то все, що за своєю сутністю є результатом робіт (діяльності), але в ЦК України передбачено як окремий самостійний об'єкт, результатом робіт як об'єктом цивільних правовідносин, відповідно, не є, і на нього не поширюється за загальним правилом режим іншого об'єкта, який схожий за своєю сутністю, але інший із точки зору його правового режиму.

Тому, коли ми ведемо мову про «результат робіт» як об'єкт цивільних правовідносин, то це не є «універсальний об'єкт», а це об'єкт, який сформувався як об'єкт окремої сфери цивільних правовідносин, а саме підрядних, з особливою специфікою режиму регулювання. Правовий режим відносин підряду загалом формує такий об'єкт цивільних правовідносин, як «результат робіт», та відмежовує його від інших об'єктів, які схожі за своїм лексичним визначенням, але різні з точки зору правового режиму тих чи інших цивільних правовідносин. Формується об'єкт не за рахунок специфіки самого об'єкта (але вона як така не виключається), а за рахунок сфери відносин та її правового режиму.

З іншої сторони, ЦК України не дає чіткої відповіді, що об'єктом підряду є саме результат робіт. Положення Глави 61 ЦК України оперують в одних випадках фразою «замовник зобов'язаний прийняти роботу» (ч. 1 ст. 837, 853 ЦК України), в інших випадках – прийняти/передати/утримувати результат робіт. Якщо робота – це діяльність, то вона, відповідно,

є невіддільною від особи і не може бути передана. Передаватися може сам результат робіт, який створюється в результаті такої діяльності (роботи). Тому правильно буде вести мову про передання за договором підряду не роботи, а результату роботи. Яким цей результат має бути, положення про підряд ЦК України не вказує, а лише зазначається, що договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовнику (ч. 2 ст. 837 ЦК України). З вказаних положень слідує, що результат може проявлятися по-перше, щодо речі (тобто бути матеріальним, речевленим), по-друге, фразу «виконання іншої роботи з переданням результату замовникові» необхідно розцінювати як іншу роботу щодо речі, або взагалі іншу роботу, що не пов'язана з реччю, але з переданням результату є дискусійною.

Якщо результат діяльності у формі результату робіт як об'єкта цивільних правовідносин (зокрема, договорів підрядного типу) є більш-менш однозначним та не викликає заперечень, то щодо розуміння послуги залишається дискусійним. Поняття послуги як об'єкта цивільних правовідносин чинний ЦК України не містить, є лише поняття договору про надання послуг (ст. 901). При цьому в науці цивільного права з приводу сутності послуги сформувався дві найпоширеніших і водночас протилежних точки зору: 1) послугою є безпосередньо сама *діяльність* виконавця послуги, 2) під послугою розуміють певний *нематеріалізований результат*, що створюється в результаті діяльності виконавця у вигляді корисного ефекту. Зокрема, в понятті договору про надання послуг (ст. 901 ЦК України) вказується «...надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності...». Як бачимо, послуга розглядається за межами поведінки (дій) особи і є тим, що створюється в процесі таких дій. Тому можна казати, що ЦК України сприйняв другу точку зору розуміння послуги як нематеріалізованого результату діяльності у вигляді корисного ефекту.

Враховуючи сутність послуги як об'єкта цивільних правовідносин та її особливості, можна говорити про єдність та диференціацію в послугі як результаті діяльності й інших об'єктах, які за своєю сутністю є результатом діяльності, але іншими з точки зору свого правового режиму, насамперед, це стосується результату робіт. Правильно зазначає Р. С. Бевзенко, проводячи лінію розмежування відносин підряду та послуг у частині об'єкта, що значення має не стільки сама наявність результату (результат має будь-яка діяльність – чи то діяльність підрядника або особи, яка надає послуги), скільки те, чим є цей результат [2, с. 351]. Результат робіт у підрядних договорах втілюється в матеріальному об'єкті – речі. Результат у відносинах із надання послуг, як зазначав Г. Деренбург, безумовно, має бути, причому таким результатом є не речово-матеріальний результат, а якийсь інший результат – «орус» [3, с. 373]. Останній є певним корисним ефектом, який завжди має нематеріальний характер і ніколи не набуває уречевленої форми.

Як результат робіт, так і послуга (корисний ефект) на момент виникнення правовідношення не існують. Зобов'язальні правовідношення як підрядного типу, так і послуг слугують тим «правовим середовищем», в якому створюються, формуються такі об'єкти цивільних правовідносин, як результат робіт і послуга. Якщо послуга створюється і існує з моменту початку виконання зобов'язання з надання послуги і припиняє своє існування припиненням зобов'язання, то результат робіт у процесі виконання зобов'язання проходить лише стадію створення і як об'єкт з'являється у вигляді кінцевого результату виконання зобов'язання. Як наслідок, ми можемо казати, що у процесі надання послуги, діяльність і результат (сама послуга), який є наслідком діяльності, існують одночасно та синхронно, водночас діяльність підрядника та результат робіт існують по чергові.

Результат робіт це є «одномоментним» об'єктом зобов'язальних правовідносин, оскільки упродовж існування всього зобов'язального правовідношення він проходить стадію формування, створення, а після досягнення кінцевого, зумовленого сторонами результату трансформується в інший об'єкт, як правило, річ. Відповідно, відбуваються зміни і в правовому режимі. У процесі створення результату робіт – режим зобов'язальних правовідносин, після створення правовий режим трансформується з зобов'язального в речовий – право

вимоги на результат робіт, трансформується в право власності на річ. Водночас, якщо ми ведемо мову про послугу (корисний ефект) як результат діяльності, такої трансформації не відбувається, оскільки об'єкт припиняє своє існування з припиненням договірних зобов'язального правовідношення послуг. А тому послуга як результат не зберігається взагалі, на відміну від результату робіт, який як об'єкт зберігається, хоча і в трансформованому вигляді.

Трансформація результату робіт як об'єкта, так і його правового режиму відбувається в результаті передавання об'єкта від підрядника до замовника. Якщо в послугі є лише діяльність пов'язана з наданням послуги, то стосовно результату робіт, з огляду на його уречевлений матеріальний характер, діяльність включає в себе: по-перше, діяльність, що пов'язана зі створенням об'єкта результату робіт, а саме виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі, та по-друге, діяльність щодо передавання такого результату робіт замовнику. Остання включає в себе фактичні та юридичні дії. Зокрема, в рішенні Господарського суду міста Києва зазначається, що предметом договору підряду можуть бути роботи з виготовлення, обробки, переробки, ремонту речі та виконання інших робіт (ч. 2 ст. 837 ЦК України). Спільною ознакою всіх перелічених робіт є *уречевлений результат, який передається замовнику. Разом із результатом передаються права на нього*. Саме цим договір підряду і відрізняється від договору з надання послуг, за яким послуга не має певного об'єктивного результату [4]. А тому фактичні дії, враховуючи, що результат робіт має уречевлений характер, – це фізичне передавання результату робіт замовнику. Юридичні дії становлять виникнення права власності на результат робіт у замовника. Враховуючи те, що в обороті знаходяться речі, а не права на них, відповідно, фізичне передавання уречевленого результату робіт тягне за собою перехід прав на результат робіт, якщо інше не визначено договором або законом. Зокрема, ст. 876 ЦК України, що регулює договір будівельного підряду, встановлює, що власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт є замовник, якщо інше не передбачено договором. Тобто законодавець у цьому разі визначив, що право власності у замовника на результат робіт виникає до моменту передавання об'єкта, якщо інше не буде визначено сторонами в договорі.

Послуга як об'єкт, з огляду на її нематеріальний характер, споживається в процесі її створення та надання, своєю чергою, результат робіт не використовується і не споживається, бо не є створеним, а лише створюється в процесі існування зобов'язального правовідношення. Зокрема, в Постанові Донецького апеляційного господарського суду вказується, що матеріалізований результат підрядних робіт, що передається замовнику, відрізняє договір підряду від договору про надання послуги, за яким послуга є певним нематеріальним благом, нематеріальний результат якої споживається кредитором (замовником) у процесі її надання [5]. Використання результату робіт вже здійснюється в трансформованому вигляді – речі, в межах правового режиму речових відносин власності. У зв'язку з цим, правильним буде твердження, що послуга не може відчужуватися в тому сенсі, як це відбувається з об'єктами, що мають майновий характер [1, с. 176]. Як наслідок, передавання неякісного результату робіт або такого, що не відповідає вимогам замовника, підлягає поверненню, а послугу як таку повернути неможливо через те, що вона споживається в процесі надання. Крім того, слід відрізнити результат робіт і саму роботу (діяльність), яка не є оборотоздатною, але становить зміст зобов'язання і підлягає оплаті, як безпосередньо і сам результат робіт (ч. 3 ст. 843 ЦК України). Тому, наприклад, за виконанням договором підряду, який визнано недійсним, результат робіт підлягає поверненню, а вартість виконаних робіт підлягає відшкодуванню за цінами, які існують на момент відшкодування. Це повною мірою кореспондує положенням ч. 1 ст. 216 ЦК України.

Є погляд, що диференціація результату робіт за договором підряду і послуги як об'єкта цивільного правовідношення проявляється в наслідках для виконавця, які тягне за собою недосягнення результату, і характер обов'язків, спрямованих на результат, – докласти максимальних зусиль або забезпечити його настання [6, с. 131]. В основі такого підходу лежить позиція, запропонована ще Р. Саватьє, щодо класифікації всіх зобов'язань на зобов'язання належним чином вчинити дії та зобов'язання з наданням результату, тобто з гарантованим

результатом і без такого [7, с. 232–234]. Такий поділ зобов'язань знайшов своє відображення в ст. 5.4.-5.6. Принципів міжнародних комерційних договорів (Принципів УНІДРУА) [8]. Застосування такого підходу щодо поділу всіх зобов'язань не викликає заперечень, проте як критерій розмежування послуги та результату робіт викликає сумніви. По-перше, за цим класифікаційним критерієм всі зобов'язання послуг та підяду можуть бути поділені, але не вичерпуються лише послугами та підрядом (наприклад, купівля-продаж, оренда тощо). По-друге, не всі послуги є виключно тими, що характеризуються лише вчиненням належним чином дій, але й тими, там де в основу покладено досягнення певного результату, наприклад договір перевезення. Варто зазначити, що результат (корисний ефект) послуги варто відрізнити від сприйняття цього ефекту замовником, оскільки сприйняття цього ефекту може залежати від суб'єктивних та/або об'єктивних факторів (наприклад, вивчення іноземної мови, сприйняття організмом хірургічного втручання тощо). Своєю чергою, результат робіт у підряді, як правило, залежить від підрядника.

В аспекті дослідження правового режиму результату робіт та послуг як об'єктів цивільних правовідносин зобов'язальної сфери регулювання набуває значення дослідження дій боржника (підрядника, виконавця) з метою визначення їх юридичного значення в механізмі забезпечення надання послуг та виконання робіт. Характер дій, які має вчинити боржник у зобов'язанні, залежать від інтересу кредитора та мети зобов'язання. На цій підставі ще римські юристи дії зобов'язання поділяли на ті, що спрямовані щось дати (*dare*) та щось зробити (*facere*). Зокрема, дії, які вчиняються боржником у підряді та послугі, охоплюються поняттям *facere*, щодо природи яких висловився Ф.К. Савіні, вказавши, що форма «щось зробити» охоплює собою всі дії, які не входять у поняття «щось дати». Найважливішими із цих дій є ті, які позначаються загальною назвою «праця», сутність якої полягає в напрузі (фізичних або розумових) сил [9, с. 205]. Таким чином, дії, що спрямовані на досягнення результату як матеріального, так і нематеріального (корисного ефекту) і не пов'язані з переходом речового права на річ іменуються роботою. Законодавець у положеннях, присвячених підряду та послугам у ЦК України, дії боржника (підрядника, виконавця) хоча і називає по-різному, але з фактичної сторони ця діяльність є роботою¹, з юридичної сторони, сутність їх єдина – функціональний елемент зобов'язання, що забезпечує реалізацію правового режиму в частині, надання послуги та створення результату робіт і передання його замовнику. Як функціональний елемент зобов'язання, дії виконавця є способом надання, на чому чітко наголошувалося в судовій практиці. Зокрема, в рішеннях судів зазначається, що за договором про надання послуг дії виконавця не мають вирішального значення, оскільки це *спосіб надання послуги*, для договору підяду процес виконання роботи є важливим, порушення якого надає замовнику певні права (ст. 849 ЦК України) [10; 11]. Крім того, спосіб, в який надаються послуги, може впливати на їхню ефективність. Зокрема, здійснення охорони складу із застосуванням камер, різноманітних спеціальних засобів (датчиків руху, тепла тощо) або просто одного охоронця.

На окрему увагу заслуговує висвітлення ситуації щодо того, чим є з точки зору виконання роботи та надання послуги певні предмети матеріального світу (в договорах зберігання, перевезення, хімчистки, прибирання приміщення), тварини (у процесі надання ветеринарних послуг), люди (медичних послуг), земельні ділянки, на яких будуть зводитися будівлі (результат робіт) за договором будівельного підяду, щодо яких в межах виконання підяду, надання послуг може здійснюватися безпосередній вплив особи виконавця (підрядника). Побутує думка, що це є об'єкт договорів підяду та послуг. Але тоді в структурі підрядного правовідношення та надання послуг є два об'єкти: з однієї сторони, це результат робіт і послуга, з іншої – предмет матеріального світу, людина, тварина тощо. Предмети

¹ Хоча в спеціальному законодавстві є випадки коли надання послуги іменується не дією/діяльністю, а роботою. Так, наприклад, Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» визначає, що транспортно-експедиторські послуги це роботи, що безпосередньо пов'язані з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпортного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортного експедирування.

матеріального світу, тварини, дійсно, в контексті ст. 177 ЦК України є об'єктами цивільних правовідносин, проте аж ніяк не об'єктами правовідносин послуг та підряду. Щодо людини таке твердження буде як мінімум хибним, оскільки людина є суб'єктом, а не об'єктом правовідносин, у тому числі і відносин послуг, в яких останні можуть їй надаватися. У такому разі буде правильним твердження, висловлене Р.О. Халфіною, з яким варто погодитися: «Матеріальні предмети, щодо яких прикладається праця, мають значення лише як пункт прикладення праці, а не об'єкт цього правовідношення» [12, с. 214].

Висновки. Таким чином, результат робіт та послуга як об'єкти цивільних правовідносин за своєю сутністю є результатом діяльності особи, але є різними з точки зору форми, процесу їх створення, надання, чим зумовлюється специфіка формування різного правового режиму вказаних об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав. Москва, 2005.
2. Бевзенко Р.С. Гл. 37 Подряд. *Практика применения Гражданского кодекса РФ частей второй и третьей* / под общ. ред. В.А. Белова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт ; Юрайт-Издат, 2011. 1525 с.
3. Дербург Г. Пандекты. Т. 2. Вып. 3 : Обязательственное право / пер. с нем. под руководством и ред. П. Соколовского ; 3-е изд. Москва, 1911.
4. Рішення Господарського суду міста Києва від 22.09.2014 р., № 910/9738/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40641940>.
5. Постанова Донецького апеляційного господарського суду від 09.11.2010 р. № 30/102. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12325781>.
6. Егоров А.В. Агентский договор: опыт сравнительного анализа законодательных и теоретических конструкций. *Ежегодник сравнительного правоведения*. 2002. Москва : НОРМА, 2003. С. 121–178.
7. Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк. Москва : Прогресс, 1972. 440 с.
8. Принципы международных коммерческих договоров (принципы УНИДРУА (UNIDROIT) от 01.01.1994 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920.
9. Савиньи Ф.К. Обязательственное право: Пер. с нем. В. Фукса и Н. Мандро. Москва : Типография А.В. Кудрявцевой, 1876.
10. Рішення господарського суду міста Києва від 13.04.2017 р. № 910/1092/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67096996>.
11. Рішення господарський суду Дніпропетровської області від 06.04.2017 р. № 904/892/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65812952>.
12. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва, 1974.

